

Joaquín Prats Cuevas, un científic il·lustrat i «modern»: propostes patrimonials per al professorat

NÚRIA GIL DURAN

Profesora de Didáctica de las Ciencias Sociales
de la Universitat Rovira i Virgili

Joaquín Prats Cuevas, un científic il·lustrat i «modern»

La participació en la present publicació homenatge a la carrera professional de Joaquín Prats em possibilita relacionar l'extraordinària petjada del docent amb dos projectes patrimonials presents i futurs.

El títol inclou, de forma succinta, el que ha englobat la vida acadèmica del professor Prats en referència a la Didàctica de les Ciències Socials a l'Estat espanyol, i a la construcció de la democràcia en un Estat en el qual era i és imprescindible donar-li pes en l'àmbit acadèmic, amb el professorat com a transmissor d'idees democràtiques des de la Transició fins a l'actualitat.

Reflexions com les que fa Giroux (1990) en el seu text *Los profesores como intelectuales. Hacia una pedagogía crítica del aprendizaje* són interpretades i asseverades per Joaquín de la mateixa forma que ho explica Miravelles en el paràgraf següent:

Si el individuo no participa en el desarrollo de la sociedad, la democracia no existe. [...]. El aula debe considerarse un microcosmos de la sociedad, donde existe y se manifiesta el conjunto de culturas que constituye la sociedad, y donde es necesario se estimulen los modos democráticos y críticos de la participación e interacción de estu-

diantes y profesores. [...]. Si al profesor como intelectual transformativo se le aparta de los procesos de liberación y reflexión (intelectuales), [...] es preciso reaccionar, debe convertirse en un intelectual transformativo orgánico que interprete constantemente el mundo y lo dote de sentido, compartiendo su esfuerzo con otros, desde el mundo. (Miravalles, 1992, p. 285-286)

Desxifro que justament això és el que sempre ha tingut present Joaquín Prats tant en els seus ensenyaments com a docent com des de la posició de company i col·lega, incorporant valors democràtics i crítics, donant l'oportunitat de transformar docents en formació i en actiu.

La *lectio* «Combates por la historia en educación»

És oportú esmentar el text amb la inclusió del darrer dels paràgrafs que va oferir el Dr. Joaquín Prats a la *lectio* «Combates por la historia en educación» (2016), discurs pronunciat en l'acte d'investidura com a doctor *honoris causa* de la Universidad de Murcia que moltes de nosaltres vam presenciar i escoltar, abans de la seva encertada publicació:

La existencia de la historia como ciencia social y su correcta enseñanza están inmersas en estos dos fenómenos estructurales y culturales. Su pervivencia está condicionada por el desenlace de las dos cuestiones. Por ello, además de la labor callada y metódica de nuestro trabajo en los archivos y en las aulas, estamos comprometidos a combatir por la pervivencia de un modelo de universidad científico-humanista, de raíz ilustrada, y a demostrar que la historia puede alcanzar, como, de hecho, alcanza, los niveles de objetividad y verdad que es posible en una ciencia, en este caso, social. Y que enseñarla con rigor es uno de los principales caminos para la adecuada formación de una ciudadanía libre, crítica y feliz, como decían nuestros queridos ilustrados. Como pueden deducir de mi discurso me sigo considerando, en el sentido fuerte e histórico de la palabra, «un moderno». (Prats, 2016, p. 46-47)

Per tant, aquestes paraules ens permeten ubicar el professor Prats en una carrera acadèmica de gran volada i de precisió abso-

luta. La seva llarga trajectòria i la seva prolífica producció científica, creant escola, fa que sigui inviable abordar aquí tots els aspectes que ha tractat i que han aportat llum a la Història i a la Didàctica de les Ciències Socials.

És per això que esmentaré algunes de les darreres contribucions, dutes a terme gràcies al seu lideratge com a investigador principal del grup DHIGECS, que ha assolit amb excel·lència i admiració, des de Catalunya, des de l'Estat espanyol i des de l'àmbit iberoamericà i internacional, des del món acadèmic i universitari i també des de diversos centres de secundària.

La publicació *Ciencias sociales, ciudadanía y sociedad digital. Reflexiones desde la educación*

En els darrers anys, una de les publicacions més destacables que el professor Prats ha coordinat ha incidit en la relació dels factors invariables en l'ensenyament de la història, on hauríem de prestar atenció, tant des del punt de vista dels docents com del dels discent, a l'amplitud temàtica que representen les ciències socials i les seves disciplines. Aquest text, que té per títol *Ciencias sociales, ciudadanía y sociedad digital. Reflexiones desde la educación* (Prats, 2020), al·ludeix a la conjuntura actual i a la globalització contemporània.

La publicació ens condueix a resseguir continguts dels quatre blocs representats: l'ensenyament de la història i l'educació per a la ciutadania; el patrimoni, l'art i l'educació; el pensament crític en la societat digital; la innovació, la investigació i la pseudociència. El volum integra recerques que busquen retre solidesa en el pensament pedagògic i la metodologia didàctica, i que ofereixen noves perspectives d'apropament entre visions i perspectives plurals sobre l'educació i la Didàctica de les Ciències Socials (Gil, 2020).

El IX Simposi de Didàctica de les Ciències Socials a l'Àmbit Iberoamericà (2019), organitzat pel grup de recerca DHIGECS de la Universitat de Barcelona, amb l'objectiu de difondre i discutir els resultats del projecte R+D+I *Desenvolupament de la formació sociopolítica per a una ciutadania democràtica: disseny i implementació de materials didàctics en Ciències Socials*, és una acció inclosa amb DICSO, de la Universitat de Múrcia, i amb el grup de

didàctica de les ciències socials de la Universitat de Santiago de Compostel·la. Tots tres grups d'investigació coordinats entre si i finançats pel Ministeri d'Economia i Competitivitat, dins la convocatòria del Programa estatal d'investigació, desenvolupament i innovació orientada als reptes de la societat.

Els factors als quals ens hem referit anteriorment es poden sintetitzar en:

Ensenyar com es construeix el coneixement del passat partint de les idees de l'alumnat, que seran diferents segons els nivells educatius, i aquesta construcció s'ha de fer fent del procés d'aprenentatge una simulació controlada de la tasca investigadora de l'historiador. (Prats i Santacana, 2020, p. 18)

Així, els principis invariables els trobem quan afecten el professorat i també quan afecten els alumnes, sense oblidar els diferents contextos socials, culturals i tecnològics. El context del que anomenem *quarta revolució industrial* sovint ens planteja una dicotomia, però la història, com a matèria d'estudi, comporta una classificació i un mètode propi d'anàlisi que, com deia Dewey (1946), és un tractament eficient del material i no demana separar mètode, disciplina i continguts. Els factors complementaris haurien de basar-se en l'increment de l'activitat emocional, per tal d'augmentar l'aprenentatge i les emocions generades mitjançant el record, la nostàlgia o la identitat. Com? Per exemple, a través dels objectes, els documents o les fotografies que puguin influir en el pensament racional de l'alumne.

Enriquir les perspectives metodològiques en la Didàctica de la Història en un context sociocultural crític és clau per interpretar el passat. És a dir:

L'evidència només adquireix valor dins d'un discurs, cosa que permet entendre per què una mateixa evidència pot servir per justificar idees oposades. (Epstein, 2009, p. 34)

Entendre la història implica comprendre com es generen les interpretacions històriques (Ortuño, Bellatti i Epstein, 2020, p. 41), les institucions i les indústries de la memòria, les novel·les històriques o els videojocs, ja que mostren grans possibilitats de com s'interpreta el passat (De Groot, 2008), encara que

sigui en l'àmbit educatiu informal. Aquest enfocament sociocultural crític pretén «entendre com l'alumnat genera el coneixement històric i com produeix una agència històrica» (Ortuño, Bellatti i Epstein, 2020, p. 43). D'aquesta forma, es constata com les relacions de poder condicionen la interpretació i la transmissió de la realitat amb objectius adreçats a l'apreciació de la història com a mitjà de coneixement, el posicionament des del camp identitari i patrimonial, o la perspectiva històrica i el valor ètic. Aquesta aposta es decanta pels dissenys qualitatius de base etnogràfica amb tècniques d'observació i l'anàlisi de discursos i entrevistes.

El desenvolupament de la formació sociopolítica per a una ciutadania democràtica, amb disseny i implementació de materials didàctics en ciències socials, pels investigadors del grup DHIGECS, comparteix l'objectiu final d'aconseguir que els estudiants reivindicuin la necessitat de defensar la justícia, la llibertat i la igualtat dins el marc democràtic i participatiu (Fuentes, 2020). Alhora, s'hauria d'incloure en la comprensió i assimilació dels valors bàsics d'aquests tipus de sistemes polítics (Sánchez, 2020). Desenvolupar la formació amb llibertat, igualtat i participació ens condueix inexorablement a la rellevància i el coneixement d'aspectes que aporten l'entorn patrimonial a la identitat, als valors educatius i a la implicació real per a la formació dels futurs mestres i la seva posterior transmissió de sabers.

Patrimoni, museu i educació

James (2020), des d'una experiència de la Universitat de Cambridge, assenyala la importància de sortir de l'aula i guiar l'alumnat en l'exploració del camp, el paisatge i l'estudi del patrimoni cultural. A partir d'unes instruccions per als alumnes sobre l'Acadèmia de Camp, una visió sobre el patrimoni comunitari que traspasa l'avaluació d'habilitats de l'àmbit acadèmic, es demostra que la satisfacció dels projectes arriba en forma de recompensa d'exercir la major part de les intel·ligències (Gardner, 2003).

El contingut que s'inclou en el bloc del patrimoni, l'art i l'educació de la publicació de Prats (2020) és el que fa que el vulguem relacionar directament amb l'apartat «Patrimoni, museu i educació», al qual va destinat aquest text.

Algunes veus evidencien certes dificultats considerades com a obstacles en el desenvolupament dels futurs docents, com ara el fet que «la carencia de formación específica deriva en un conjunto de dificultades como la falta de seguridad a la hora de programar actividades y proyectos» (Fontal, 2022, p. 3) i la gestió del programa de la sortida de l'aula, integrant continguts patrimonials (Castro-Fernández *et al.*, 2020).

Alhora, l'educació patrimonial requereix la sensibilització, l'alfabetització i l'atorgament de multitud de perspectives que poden aportar el passat i el present i la forma de relatar el seu context pretèrit i actual:

Enmarcar el patrimonio en un único relato conlleva el riesgo de reforzar los estereotipos y atraer a los movimientos populistas. Hoy, más que nunca, la Educación Patrimonial necesita desarrollar una comprensión multiperspectivada por los jóvenes y educadores en relación con el pasado y al presente, y una conciencia patrimonial progresivamente fundamentada. (Pinto, p. 2)

Propostes patrimonials en context

Per tot el que s'ha esmentat anteriorment, i donades les recents intervencions patrimonials que s'han portat a terme a Tortosa i a Amposta, s'ha proposat una primera sortida com a treball de camp patrimonial en la formació del professorat del curs 2021-2022, i una segona dissenyada per a portar a terme el curs 2022-2023, totes dues per ser implementades el 4t curs del Grau d'Educació Primària al Campus Terres de l'Ebre de la Universitat Rovira i Virgili. L'objectiu és educar patrimonialment en la formació de mestres, resseguint el marc d'aplicació de recerca científica del grup DHIGECS de la Universitat de Barcelona.

Museogràfic Tortosa Cota-0

La tasca d'Art i Patrimoni s'ha experimentat amb l'alumnat amb la sortida i visita al jaciment arqueològic, fruit de les excavacions que s'han efectuat a partir l'enderrocament dels edificis d'època moderna que hi havia davant la catedral de Santa Maria de Tortosa. Els elements patrimonials, com ara la part de la

muralla romana, l'absis d'un edifici de culte d'època tardoantiga, una fàbrica de salaons, així com diversos elements relacionats amb la façana fluvial de la ciutat, permeten resseguir la història de la ciutat gairebé des dels seus inicis fins al segle XVI. Des d'Hibera a Dertosa, la ciutat romana i el port comercial. Els testimonis dels 400 anys de domini musulmà, amb Turtuxa, va esdevenir un referent del nord d'al-Àndalus (Gresepia-Urv, 2016; Grup Abs, 2020). Els resultats han donat lloc a deu propostes didàctiques fetes en grup pels estudiants de la URV.

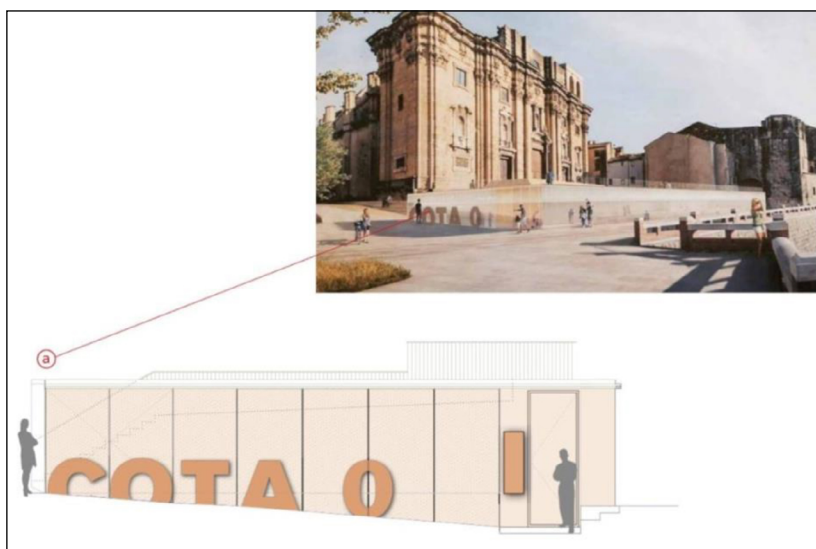

Figura 1. Museogràfic Tortosa Cota-0. Tortosa. Font: Ajuntament de Tortosa.

Celoquia del Castell dels cavallers de l'orde de Sant Joan d'Amposta

L'activitat didàctica serà la que sorgirà de la visita al castell d'Amposta, citat documentalment per primer cop el 1097, amb accions del comte Ramon Berenguer III, i que va arribar al seu màxim esplendor durant els segles XII i XIII. La recuperació i posada en valor de la celoquia del castell dels cavallers de l'orde de Sant Joan d'Amposta, coneguda com a *tercer recinte del castell*, aporta coneixements, mitjançant l'eliminació d'afegits moderns i la reconstrucció parcial d'alguna de les parts més representatives per facilitar la lectura de la seva morfologia original. Les restes del

recinte del castell, declarat bé cultural d'interès nacional, documenten evidències d'una fortificació andalusina i un assentament d'època ibèrica, amb la pervivència de tres fossars excavats i un arc gòtic sobre la roca del mur fluvial (Ajuntament d'Amposta, 2018 i 2022; Cervelló i Rodes, 2020).

Figures 2 i 3. Celoquia del castell dels cavallers i vista de l'arc gòtic. Amposta. Font: Ajuntament d'Amposta

Consideracions finals

Homenatjar el Dr. Joaquín Prats Cuevas, mestre de mestres «modern», ens ha facilitat relacionar el saber històric, patrimonial, democràtic i participatiu, imprescindible per a la formació de persones crítiques, cíviques, tolerants i reflexives, coneixedores del seu entorn i implicades en la millora social i ciutadana mitjançant les seves accions. El Dr. Prats, que ha mantingut el lligam d'origen i el lligam professional amb les ciutats de València i Barcelona, respectivament, sabrà reconèixer el valor arqueològic, històric i artísticopatrimonial de les dues propostes de les Terres de l'Ebre, d'aquest indret de cruïlla, al vell nus dels Països Catalans. Seguint la seva empremta docent i didàctica, el seu saber fer i el seu saber estar, la seva filosofia objectiva de la ciència social, combatrem per difondre les metodologies i aprenentatges que ha sabut compartir per a l'ensenyament i l'aprenentatge de la història i del patrimoni.

Referències bibliogràfiques

- Ajuntament d'Amposta (2018). *Recuperación y puesta en valor de la celòquia del Castillo de los Caballeros de la Orden de San Juan de Amposta*. Informe tècnic municipal. Gobierno de España. Ministerio de Transportes, Movilidad y Agenda Urbana. <http://patrimoniohistorico.fomento.es/detalleProyecto.aspx?e=12337>
- Ajuntament d'Amposta (11 d'abril de 2022). Inauguració recuperació de la celòquia del Castell dels Cavallers de l'Ordre de Sant Joan d'Amposta. <https://www.amposta.cat/ca/registre/amposta-recuperacio-celoquia-castell>
- Castro-Fernández, B., Castro-Calviño, L., Conde-Miguélez, J. i López-Facal, R. (2020). Concepciones del profesorado sobre el uso educativo del patrimonio. *Revista Interuniversitaria de Formación del Profesorado*, 95, 34(3), 77-96.
- De Groot, J. (2008). *Consuming History; Historians and Heritage in Contemporary Popular Culture*. Routledge.
- Dewey (1946). *Democracia y educación*. Losada.
- Cervelló i Rodes, F. (dir.). (2020). *Informe preliminar intervenció arqueològica a la celòquia del castell d'Amposta Eos Arqueologia*. Tarragona: Eos Arqueologia.
- Epstein, T. (2009). *Interpreting National History. Race, Identity, and Pedagogy in Classrooms and Communities*. Routledge.
- Fontal, O., Arias, B., Ballesteros-Colino, T. i Martín, P. (2022). Conceptualización del patrimonio en entornos digitales mediante referentes identitarios de maestros en formación. *Educação & Sociedade*, 43, 1-26.
- Fuentes, C. (2020). Desarrollo de la formación sociopolítica para una ciudadanía democrática: diseño e implementación de materiales didácticos en ciències socials. A: Prats, J. (coord.). *Ciencias Sociales, Ciudadanía y Sociedad digital* (pp. 49-55). Trea.
- Gardner, H. (2003). *La inteligencia reformulada: las inteligencias múltiples en el siglo XXI*. Paidós.
- Gil, N. (2020). Ciencias sociales, ciudadanía y sociedad digital. Reflexiones desde la educación. *Comunicació Educativa*, 33, 151-162.
- Giroux, H. A. (1990). *Los profesores como intelectuales. Hacia una pedagogía crítica del aprendizaje*. Paidós -MEC.
- Gresepia (2016). *Gresepia*. Grup de recerca seminari de protohistòria i arqueologia de la Universitat Rovira i Virgili. <https://gresepia.cat>
- Grup Abs (2020). *Projecte definitiu Museogràfic Tortosa Cota 0*. Ajuntament de Tortosa.

- James, N. (2020). Inteligencias y perspicacias en paisajes británicos. A: Prats, J. (coord.). *Ciencias Sociales, ciudadanía y sociedad digital* (pp. 77-98). Trea.
- López-Facal, R., Miralles, P., Prats, J. i Gómez-Carrasco, C. (2017). *Enseñanzas de la historia y competencias educativas*. Graó.
- Miravalles, P. (1992). Giroux, H. A. (1990). Los profesores como intelectuales. Hacia una pedagogía crítica del aprendizaje. *Revista Complutense de Educación*, 3(1), 285-288.
- Ortuño, J., Bellatti, I. i Epstein, T. (2020). Enseñanza y aprendizaje de la historia. Justificaciones para un enfoque sociocultural crítico. A: Prats, J. (coord.). *Ciencias Sociales, ciudadanía y Sociedad digital* (pp. 27-48). Trea.
- Pinto, H. (2022). A educação patrimonial num mundo em mudança. *Educação & Sociedade*, 43, 1-14.
- Prats, J. (2016). Combates por la historia en la educación. Enseñanza de la Ciencias Sociales. *Revista de Investigación*, 15, 145-153.
- Prats, J. (coord.) (2020). *Ciencias Sociales, ciudadanía y Sociedad digital: reflexiones desde la educación*. Trea.
- Prats, J. i Santacana, J. (2020). Veinte invariables en la didáctica de la historia. A: Prats, J. (coord.). *Ciencias Sociales, ciudadanía y Sociedad digital: reflexiones de la educación* (pp. 13-26). Trea.
- Prats, J., Sáez-Rosenkranz, I. i Barriga Ubed, E. (eds.). (2020). *Historia, patrimonio, arte y ciudadanía*. Aportaciones desde la educación. comunicaciones del IX Simposio Internacional de didáctica de las ciencias sociales en el ámbito iberoamericano. Barcelona. Uno.
- Sánchez, L. (2020). Epistemología y Ciencias Sociales en la era de la anti-ilustración. A: Prats, J. (coord.). *Ciencias Sociales, Ciudadanía y Sociedad digital: reflexiones desde la educación* (pp. 183-191). Trea.